

УДК [658:502.131](061.1)

М. В. Войчук

Особливості формування внутрішньої системи екологічного менеджменту в країнах-членах Європейського Союзу в умовах інтеграції

КЛЮЧОВІ СЛОВА: екологічний менеджмент, внутрішній ринок, сертифікація.

Одним з визначальних факторів розвитку сучасної системи світового господарства та міжнародних економічних відносин стало не просто інтенсифікація цих відносин між різними країнами світу, а поглиблення взаємозв'язків між окремими, пов'язаними певними історичними, географічними чи політичними чинниками, країнами в настільки тісні зв'язки, що стали набирати рис спочатку економічних, а тепер і політичних конфедерацій. Звісно, нормативно-правова структура таких взаємозв'язків не передбачає повної ліквідації суверенітету чи навіть його обмеження, проте де-факто, перетворює ці зв'язки у спільну політику даного конкретного об'єднання.

Формування принципово нових пріоритетів розвитку економіки у міжнародному масштабі не просто регламентує функціонування національних економічних систем та їх взаємодію на глобальному рівні, воно дає поштовх до трансформації усталених її підсистем. Екологічні обмеження економічного розвитку, що на початкових етапах стосувались технологічних аспектів виробничого процесу, та відповідно реформували основи підприємницької діяльності, сьогодні стали базисом перегляду способів здійснення усього комплексу економічної діяльності для безпосередніх виробників, реалізаторів й споживачів продукції.

Складовими ринку екологічних послуг прийнято вважати наступні послуги: екологічний менеджмент, екологічний маркетинг, екологічний аудит, екологічну сертифікацію, екологічне маркування, екологічні інновації [3].

Серед названих послуг, що становлять основу внутрішнього ринку екологічних послуг, основою його є екологічний менеджмент. Саме запровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві стає основою його екологізації, та відповідно дає поштовх до освоєння та продукування інших екологічних послуг.

Формування системи екологічного менеджменту, як засіб ефективного управління виробничим процесом зокрема, та всією системою підприємницького комплексу загалом. Основною метою подібного управління є не лише зменшення наявного негативного впливу на навколишнє природне середовище, а й формування системи попередження й уникнення подібного впливу, що додатково дає можливість мінімізації витрат та освоєння виробництва нових видів продукції [6].

Дослідженням розвитку та функціонування системи екологічного менеджменту займались чимало вітчизняних та іноземних вчених, серед яких варто виділити Вічевич А. М., Вайданич Т. В., Дідович І. І., Луцик Р. В., Панасюк І. В. та ін.

Сьогодні у світі налічується близько двох десятків економічних об'єднань, що реалізують інтеграційні починання на різних рівнях: від найпершого рівня – зони вільної торгівлі, до останнього – започатковують процеси політичної інтеграції, що згодом повинні набути рис політичного союзу.

Саме Європейський Союз, прийнято вважати не просто «піонером» у даному процесі, а класичним прикладом інтеграційного об'єднання як такого. Пройшовши шлях від зони вільної торгівлі, до започаткування процесу політичного союзу, у ЄС було сформовано надзвичайно дієвий та функціональний принцип побудови так званих «спільних політик». І якщо, формувався цей принцип спочатку у сфері торгівельній, а уже потім охоплюючи більше сфер у економічній, яка відповідно перетворилась у економічний союз, то згодом почав використовуватись фактично у всіх напрямках діяльності держави, в класичному її розумінні, проте на міжнаціональному рівні.

На сьогоднішній день, можна виділити наступні спільні політики ЄС, що носячи загальний характер щодо певної конкретної галузі, містять у

собі підсистеми спільних політик у даній галузі: *Політика щодо громадян* (зокрема, Спільна політика щодо захисту прав споживачів); *Горизонтальні політики* (Політика щодо регіонального розвитку, Політики щодо соціального прогресу, Податкова політика, Політика щодо конкуренції, Політика стосовно доквілля); *Політика в різних галузях економіки* (Промислова та підприємницька політики, Політика щодо досліджень і технологій, Енергетична політика, Транспортна політика, Політика щодо рибальства, Сільськогосподарська політика); *Зовнішні політики* (Торговельна політика, Політика допомоги з розвитку, Зовнішні відносини та безпека) [1].

Кожна з зазначених політик регулює відповідну сферу відносин в середині Співтовариства та взаємодію держав-членів з третіми країнами. Відповідне регулювання відбувається через функціонування спеціально створених інституцій, що фактично являють собою наддержавні органи, яким відповідні національні інституції та власне держави-члени, передали частину власних функцій й суверенітету відповідно.

Формування відповідних спільних політик, спочатку започатковувалось на конкретному етапі протікання інтеграційних процесів. Проте загальною рисою, що була визначальним та необхідним фактором, запровадження будь-якої спільної політики була процедура гармонізації нормативно-правових актів держав-членів Співтовариства. Саме провадження даного процесу дало змогу сформувати інструменти та інституції, які сьогодні відповідають за розробку та реалізацію цих політик.

Власне процес гармонізації, являє собою процедуру трансформації двох суміжних категорій, з метою перетворення їх форми таким чином, щоб попри відмінності у викладі основних положень, сутнісна частина була ідентичною. Тобто, хоча дві ідентичні категорії чи поняття, в даному випадку у нормативно-правовій системі двох країн, мали різну структурну та знаково-письмову форму викладу, їх сутність залишалась однаковою.

Серед усієї множини спільних політик Європейського Союзу, безпосередньо найближчу відношення до нашого дослідження має Спільна економічна політика та Спільна екологічна політика. Зокрема, на стику даних політик можна говорити про формування та розвиток внутрішнього ринку екологічних послуг країн-членів Співтовариства.

Екологічний менеджмент – являє собою ініціативну і результативну діяльність економічних суб'єктів, яка спрямована на досягнення їх власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених на основі принципів екологічної ефективності і екологічної справедливості [5, 26].

Мотивація екологічного менеджменту розглядається на різних рівнях: 1) прагматичні причини – внутрішні чинники, що зумовлені небажанням окремих осіб бути втягнутими в проблеми пов'язані зі станом навколишнього природного середовища; 2) намагання мінімізувати витрати – дешевше уникнути появи проблеми чи прорахувати її, ніж страждати від наслідків. Перевагами є також переробка відходів, збереження енергії і підтримка екологічної якості; 3) згода індивіда, місцевого керівництва, компаній можуть бути закріплені законами, національними чи міжнародними угодами з метою охорони навколишнього середовища; 4) зміни в етиці – дослідження, ЗМІ, окремі особи чи групи фахівців можуть сформувати нове відношення до проблеми, ввести в дію угоди і закони; 5) макроекономічний аспект – просування екологічного менеджменту може привести до економічної експансії: можливе формування ринку устаткування для контролю рівня забруднення, використання перероблених відходів, більш безпечні й ефективні джерела енергії і постачання сировини, перевагою також може стати «зовнішня інтернаціоналізація» [5, 26-28].

До основних цілей екологічного менеджменту варто віднести: попередження і вирішення екологічних проблем; формування і встановлення обмежень; створення і розвиток закладів, які ефективно підтримуватимуть екологічні дослідження, моніторинг і менеджмент; попередження загроз і визначення можливостей; підтримка і, за можливістю, удосконалювання існуючих ресурсів; підвищення «якості життя»; визначення нових корисних технологій і політик.

Початковим етапом в процесі впровадження внутрішньої системи екологічного менеджменту є розробка єдиної нормативно-правової бази, а

відповідно і уніфікованої системи надання даних конкретних послуг в нашому випадку.

Власне тут існує два сценарії дій: за першим сценарієм, можливе використання сформованих третьою стороною, якою зазвичай є міжнародна інституція у даній сфері, правил і норм, що отримали визнання на світовому рівні. З одного боку даний сценарій є спрощеним, адже передбачає освоєння уже існуючих норм, проте так чи інакше передбачає проведення процесу гармонізації.

В даній галузі можливе використання нормативів Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), які представлені серією стандартів екологічного менеджменту ISO 14000.

Перевага міжнародних стандартів серії ISO 14000 в тому, що вони створюються для всіх сфер діяльності шляхом надання міжнародної системи тестів або методів визначання захищеності навколишнього середовища [4, 110].

Рішення про розробку цих стандартів було результатом Уругвайського раунду переговорів зі Всесвітньої торгової угоди та зустрічі на вищому рівні з проблем навколишнього середовища й розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Стандарти ISO 14000 розробляються Технічним комітетом 207 (TC 207) Міжнародної Організації Стандартизації (ISO) з урахуванням вже зарекомендованих міжнародних стандартів із систем менеджменту якості продукції (ISO 9000).

Документи, що входять до серії ISO 14000, можна умовно поділити на три групи:

- принципи створення й використання систем екологічного менеджменту;
- інструменти екологічного контролю і оцінки;
- стандарти, зорієнтовані на продукцію.

Другим сценарієм, варто вважати можливість використання наявних нормативів в конкретній галузі, розроблених в рамках функціонування національних інституцій чи їх об'єднань з числа країн, що входять до інтеграційного об'єднання.

Говорячи про Європейський Союз, варто зазначити, що подібний підхід вже реалізовується його деякими країнами-членами. Так, наприклад, сформований у Великобританії стандарт екологічного менеджменту BS 7750, підготовлений і випущений Британським Інститутом Стандартизації у 1992 році, вже взяли на озброєння деякі країни співтовариства.

Характерною особливістю цього стандарту є те, що він не вказує і не визначає конкретних вимог до природоохоронної діяльності підприємства, але містить рекомендації, корисні для створення ефективної системи екологічного менеджменту та для розвитку екологічного аудитування. Це, в свою чергу, приводить до поліпшення екологічних характеристик діяльності організації в цілому і до поліпшення стану навколишнього середовища. Таким чином, цей стандарт надає опосередкований позитивний вплив на стан навколишнього природного середовища.

Стандарт BS 7750 передбачає наступні стадії розробки та впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах:

- попередній аналіз ситуації. На цій стадії необхідно визначити всі екологічні нормативні вимоги, пропоновані до діяльності підприємства, і встановити, які елементи екологічного менеджменту вже існують на даному об'єкті;

- розробка заяви про екологічну політику, яка охоплювала б всі аспекти діяльності підприємства в тому числі готову продукцію;

- визначення структури розподілу обов'язків і відповідальності в системі екологічного менеджменту;

- оцінка ступеня впливу підприємства на навколишнє середовище. Ця оцінка включає складання переліку чинних нормативів, переліку характеристик викидів в атмосферу і скидів у водні екосистеми, переліку характеристик розміщуваних відходів, а також опис аспектів впливу на навколишнє середовище підприємств-постачальників;

- розробка екологічних цілей і завдань підприємства;

- визначення тих стадій виробництва та видів діяльності, що реалізуються на підприємстві, які можуть мати істотний негативний вплив на навколишнє природне середовище, та власне розробка системи контролю цих стадій та видів діяльності;

- розробка програми екологічного менеджменту, призначення старшого менеджера відповідального за її виконання. Програма повинна бути складена таким чином, щоб враховувалися не тільки нинішні, але і всі минулі види діяльності підприємства, а також ймовірний вплив на навколишнє природне середовище життєвого циклу нових видів продукції;

- розробка і випуск детальної інструкції, яка дозволяла б аудитору системи екологічного менеджменту визначити, що дана система функціонує нормально;

- встановлення системи реєстрації всіх екологічно значимих подій, видів діяльності і т.п., наприклад, записи випадків порушення вимог екологічної політики, описи вжитих для поліпшення ситуації заходів, звітів за підсумками інспекції та поточного контролю;

- аудити - BS 7750 включає опис процедури аудіювання та деталізує вимоги до аудиторського плану. У стандартах BS 7750 під аудіюванням розуміється систематична оцінка, що вживаються з тим, щоб визначити, чи узгоджується функціонування системи екологічного менеджменту із запланованими цілями, завданнями, структурою і т.п., чи є впроваджена чи система екологічного менеджменту ефективною і відповідає вимогам екологічної політики підприємства [2, 46; 216].

Таким чином, основою формування внутрішньої системи екологічного менеджменту в країнах-членах Європейського Союзу стає використання нормативів сформованих окремими з них, і реалізується через функціонування спільних інституцій та політик Співтовариства в економічній та екологічній сфері. Важливість та пріоритетність подібного процесу зумовлена власне основними принципами його побудови, й пов'язана з реалізацією його установчих документів в частині побудови внутрішнього ринку. Формування такої системи і є основою переходу до функціонування внутрішнього ринку екологічних послуг, адже є початковим етапом в його зародженні. Саме створення подібних нормативно-правових основ для інших послуг, що становлять основу зазначеного ринку стане базисом та водночас поштовхом як для його зародження, так і розвитку та власне безперешкодного функціонування в рамках Співтовариства.

Література

1. Ніколас Мусіс. Усе про спільні політики Європейського Союзу/ Мусіс Ніколас; пер. з англ. - К.: "К.І.С.", 2005. - XIV с, 466 с.
2. Крылова Г. Д. Основы стандартизации, сертификации, метрологии : учеб. / Г. Д. Крылова. – М: Аудит, 1998. – 460 с.

3. Петренко В. В. Визначення ролі і місця екологічних послуг у їх загальній системі/ В.В. Петренко// Механізм регулювання економіки. – 2005. - №1. – С. 45-56.

4. Тарасова В.В., Малиновський А.С., Рибак М.Ф. Метрологія, стандартизація і сертифікація. Підручник / За загал. ред. В.В.Тарасової. – К.: Центр навчальної літератури. – 2006. – 264

5. Шапоренко О. І. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник/ ДонДУУ, - Донецьк: НОРД Комп'ютер, 2004. – 312 с.

6. H. Wismeth Environmental Economics: Theory and Policy in Equilibrium. - Springer Heidelberg Dordrecht London New York, 2012. – 328 P.

У статті проведено аналіз особливостей формування внутрішньої системи екологічного менеджменту в країнах-членах Європейського Союзу. Запропоновано власний підхід та базисні принципи формування такої системи. Виокремлено основні теоретичні та методологічні підходи до формування і розвитку внутрішнього ринку екологічних послуг в країнах-членах Співтовариства.

В статье проанализировано особенности формирования внутренней системы экологического менеджмента в странах-членах Европейского Союза. Предложено собственный подход и базисные принципы формирования такой системы. Выделены основные теоретические и методологические подходы к формированию и развитию внутреннего рынка экологических услуг в странах-членах Сообщества.

The article deals with specialties of forming single system of ecological management in the member-countries of European Union. Proper approach and basically principles of forming of such system are proposed. The main theoretical and methodological approaches to the development of single market of ecological services in the member-countries of European Union are determined.